

Επιμέλεια
ΚΑΛΛΙΟΠΗ ΣΠΑΝΟΥ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ Α. ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ, ΙΣΤΟΡΙΑ, ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Τιμητικός τόμος για τον
Νικηφόρο Διαμαντούρο

ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ, ΙΣΤΟΡΙΑ, ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Τιμητικός τόμος για τον
Νικηφόρο Διαμαντούρο

ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ, ΙΣΤΟΡΙΑ, ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Τιμητικός τόμος για τον
Νικηφόρο Διαμαντούρο

Επιμέλεια:
ΚΑΛΛΙΟΠΗ ΣΠΑΝΟΥ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ Α. ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ, ΙΣΤΟΡΙΑ, ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΤΙΜΗΤΙΚΟΣ ΤΟΜΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΝΙΚΗΦΟΡΟ ΔΙΑΜΑΝΤΟΥΡΟ

Επιμέλεια: Καλλιόπη Σπανού, Δημήτρης Α. Σωτηρόπουλος

Φιλολογική επιμέλεια: Μάνος Μπονάκος

© 2018, Εκδόσεις Κυριάκος Παπαδόπουλος Α.Ε., Καλλιόπη Σπανού,
Δημήτρης Α. Σωτηρόπουλος

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμιά διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Κατά τον Ν. 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με τον Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με τον Ν. 100/1975), απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάσωσης και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

Πρώτη έκδοση: Μάιος 2018

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

www.epbooks.gr

Καποδιστρίου 9, 144 52 Μεταμόρφωση Αττικής
τηλ.: 210 2816134, e-mail: info@epbooks.gr

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ

Μασσαλίας 14, 106 80 Αθήνα, τηλ.: 210 3615334

ISBN 978-960-569-869-0

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΕΠΙΜΕΛΗΤΩΝ	8
--------------------------------------	---

ΜΕΡΟΣ Ι

Κουλτούρα και Ιστορία

1. Μάρω Παντελίδου-Μαλούτα, Συζητώντας για τον «πολιτισμικό δυισμό»: Κατανοήσεις, παρανοήσεις, συνεννοήσεις και επίδικα.	22
2. Παντελής Λέκκας, Ο Τρίτος Δρόμος για το Εικοσιένα.	40
3. Αντώνης Λιάκος, Ο κανόνας της ιστορίας και οι στρατηγικές ανταπόκρισης.	62
4. Γιάννης Βούλγαρης, Η τροχιά της θεωρίας του εκσυγχρονισμού.	84

ΜΕΡΟΣ ΙΙ

Θεσμοί και Δημοκρατία

5. Κώστας Κωστής, Κρίσεις και μεταρρυθμίσεις στην ελληνική οικονομία (19ος-21ος αι.).	106
6. Αλέξανδρος-Ανδρέας Κύρτσης, Πολιτικοποίηση της ηθικής μέσω του νόμου σε συνθήκες κρίσης.	118
7. Γιάννης Α. Τασόπουλος, Το συνταγματικό θεμέλιο των Ανεξάρτητων Αρχών. ...	137
8. Καλλιόπη Λυκοβαρδή, Η αρχή της ίσης μεταχείρισης στην καταπολέμηση των διακρίσεων και του ρατσισμού: σταθμίσεις και προκλήσεις για τους φορείς προώθησης.	154
9. Παναγής Παναγιωτόπουλος, Οικογενειακή μηχανική. Μια κοινωνιολογία της διαγενεακής συναίνεσης στη Μεταπολίτευση.	170

ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ

Ελλάδα και Ευρωπαϊκή Ενοποίηση

10. Λουκάς Τσούκαλης, Μαθαίνοντας από την κρίση.	194
11. Καλλιόπη Σπανού, Το φιλοευρωπαϊκό αφήγημα και η αμφισβήτησή του.	208
12. Δημήτρης Α. Σωτηρόπουλος, Πριν και μετά την οικονομική κρίση: Πολιτικές απασχόλησης στην Ελλάδα σε ευρωπαϊκή προοπτική.	224
13. Μιχάλης Σπουρδαλάκης, Ευρωπαϊκά Πολιτικά Κόμματα. Προκλήσεις και προοπτικές.	248

ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΔΙΑΜΑΝΤΟΥΡΟΥ	261
--	-----

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ / ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΜΟΥ (ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΑ)

Γιάννης Βούλγαρης, καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης & Ιστορίας, Πάντειον Πανεπιστήμιο.

Αλέξανδρος-Ανδρέας Κύρτσης, καθηγητής Κοινωνιολογικής Θεωρίας, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Κώστας Κωστής, καθηγητής Οικονομικής και Κοινωνικής Ιστορίας, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Παντελής Λέκκας, καθηγητής Πολιτικής Κοινωνιολογίας, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Αντώνης Λιάκος, ομότιμος καθηγητής Νεότερης Ιστορίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Καλλιόπη Λυκοβαρδή, Βοηθός Συνήγορος του Πολίτη για την Ίση Μεταχείριση.

Μάρω Παντελίδου-Μαλούτα, καθηγήτρια Πολιτικής Επιστήμης, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Παναγής Παναγιωτόπουλος, επίκουρος καθηγητής Κοινωνιολογίας, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Καλλιόπη Σπανού, καθηγήτρια Διοικητικής Επιστήμης, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Μιχάλης Σπουρδαλάκης, καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Δημήτρης Α. Σωτηρόπουλος, αναπληρωτής καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Γιάννης Α. Τασόπουλος, καθηγητής Δημοσίου Δικαίου, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Λουκάς Τσουκαλης, ομότιμος καθηγητής Ευρωπαϊκής Οργάνωσης, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΤΩΝ ΕΠΙΜΕΛΗΤΩΝ

ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ, ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ, ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΟΠΙΟΙΗΣΗ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΔΙΑΜΑΝΤΟΥΡΟΥ

Καλλιόπη Σπανού
Δημήτρης Α. Σωτηρόπουλος

Αν και επίσημα πάντοτε έφερε την ιδιότητα του πολιτικού επιστήμονα, ο Νικηφόρος Διαμαντούρος είναι ταυτόχρονα γνωστός και για τη συμβολή του στην πολιτική ιστορία και στη μελέτη της δημόσιας διοίκησης. Οι πολλαπλές ιδιότητές του ως πολιτικού επιστήμονα, ιστορικού και αναλυτή της ελληνικής και της ευρωπαϊκής διοίκησης, σχετίζονται με διαφορετικές περιόδους της συγγραφικής παραγωγής του. Ειδικός στην πολιτική ιστορία της νεότερης Ελλάδας, αρχικά, ο Διαμαντούρος υποστήριξε το 1972 τη διδακτορική διατριβή του στο Πανεπιστήμιο Columbia, με αντικείμενο την ιστορία των πολιτικών θεσμών κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης (ελληνική έκδοση, Διαμαντούρος 2006α).

Παρότι στη συνέχεια αφιερώθηκε στη συγκριτική πολιτική ανάλυση, στο έργο του δεν υπάρχουν στεγανά ανάμεσα στις επιστημονικές πειθαρχίες. Έτσι, ενώ η διατριβή του αφορούσε την οικοδόμηση πολιτικών θεσμών στη διάρκεια του επαναστατικού αγώνα, η προσέγγισή του είχε επηρεαστεί τόσο από το έργο του γνωστού Ελληνοαμερικανού ιστορικού John Petropoulos όσο και από τη σχολή της Συγκριτικής Πολιτικής, η οποία αποτέλεσε τον κορμό της αμερικανικής πολιτικής επιστήμης κατά τη μεταπολεμική περίοδο.

Αν και συνδέθηκε με τη σχολή της Συγκριτικής Πολιτικής και χρησιμοποίησε κάποια δικά της θεωρητικά εργαλεία, όπως π.χ. το δίπολο παράδοση-εκσυγχρονισμός, ο Διαμαντούρος δεν ταυτίστηκε με αυτή τη σχολή. Ανέπτυξε μια δική του, περισσότερο ιστορική ματιά. Αυτή του επέτρεψε να μην υιοθετήσει άκαμπτες τυπολογίες και ερμηνείες της περισσότερο παραδοσιακής αμερικανικής πολιτικής επιστήμης, πράγμα που φαίνεται, μεταξύ άλλων, ιδιαίτερα στις αναλύσεις του για τη μετάβαση στη δημοκρατία στην Ελλάδα μετά το 1974 (Diamandouros 1986 και 1997), την εδραίωση της δημοκρατίας στη Νότια Ευρώπη στη δεκαετία του 1980 (Gunther, Diamandouros και Puhle 1996, Diamandouros και Gunther 2001) και τον παρατεταμένο όσο και αμφίβολο εκδημοκρατισμό στη μετακομμουνιστική Νοτιοανατολική Ευρώπη στη δεκαετία του 1990 (Diamandouros και Larrabee 2002).

Οι δημοσιεύσεις αυτές, που έκαναν τον συγγραφέα τους διεθνώς γνωστό, εντάσσονταν στο εικοσαετές ερευνητικό πρόγραμμα του Social Science Research Council

της Νέας Υόρκης για τον «χαρακτήρα και τις συνέπειες του εκδημοκρατισμού στη Νότια Ευρώπη» (1988-2006). Ο Διαμαντούρος συνδιηύθυνε αυτό το πρόγραμμα και στις δημοσιεύσεις του αφενός ανέπτυξε μια προσέγγιση η οποία επιδίωκε να συγκεράσει βαθύτερες, μακροϊστορικές τάσεις εξέλιξης των πολιτικών συστημάτων με τη συγκυρία κάθε πολιτικής αλλαγής, αφετέρου κατάφερε να εντάξει την ελληνική περίπτωση στον διεθνή ακαδημαϊκό διάλογο περί εκδημοκρατισμού. Γενικότερα, η ελληνική κοινότητα πολιτικών επιστημόνων του οφείλει κάτι που τώρα φαίνεται αυτονόητο, αλλά στις προηγούμενες δεκαετίες δεν ήταν καθόλου προφανές: ότι το σύγχρονο ελληνικό πολιτικό σύστημα αξίζει να μελετηθεί στο διεθνές πλαίσιο και να αντιπαραβληθεί συγκριτικά με άλλα πολιτικά συστήματα. Χάρη σε αυτή την επιτυχή προσπάθεια, το να γράφει κανείς για την ελληνική πολιτική δεν είναι πλέον μια «εξωτική» απασχόληση, αλλά έχει σημασία για τη θεωρία και την έρευνα της συγκριτικής πολιτικής ανάλυσης.

Έτσι, για παράδειγμα, μελετώντας τη μετάβαση στη δημοκρατία και την εδραίωση της δημοκρατίας στην Ελλάδα και στη Νότια Ευρώπη, ο Διαμαντούρος συνδύασε τη ματιά του ιστορικού με εκείνη του πολιτικού αναλυτή, εστιάζοντας στο εκάστοτε διεθνές και εγχώριο πολιτικό περιβάλλον και τη μεταβαλλόμενη προσαρμογή σε αυτό των πολιτικών ηγετών και των πολιτικών ελίτ που πρωταγωνιστούσαν στη δημοκρατική μετάβαση. Τέτοιοι ατομικοί και συλλογικοί φορείς πολιτικής δράσης δεν κατασκεύαζαν οι ίδιοι, εκ του μηδενός, τα «κρίσιμα σταυροδρόμια» (Collier και Collier 2002) στην ιστορική τροχιά των πολιτικών καθεστώτων που ενδιαφέρουν τον Διαμαντούρο, αλλά επωφελούνταν από τέτοια σημεία καμπής, ωθώντας τις πολιτικές εξελίξεις προς τη μια ή την άλλη κατεύθυνση. Πρόκειται για μια βεμπεριανή κοινωνιολογική και ιστορική προσέγγιση, εμπλουτισμένη με έννοιες της σύγχρονης πολιτικής επιστήμης.

Εφοδιασμένος με αυτά τα θεωρητικά εργαλεία, ο Διαμαντούρος επιδίωξε να εξηγήσει φαινόμενα πολιτικών αλλαγών. Θέλησε να καλλιεργήσει την έρευνα σε ένα πεδίο που βρίσκεται στην τομή δύο συνόλων, δηλαδή της συγκριτικής πολιτικής ανάλυσης και της πολιτικής ιστορίας. Αυτά τα ερευνητικά ενδιαφέροντα καλλιέργησε τόσο κατά τη θητεία του στο Social Science Research Council της Νέας Υόρκης όσο και –μετά την επιστροφή του στην Ελλάδα– στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών, όπου άρχισε να διδάσκει το 1988. Από την περίοδο της ενασχόλησής του με τον εκδημοκρατισμό προέκυψε η γνωστότερη συμβολή του στην πολιτική επιστήμη, το σχήμα του πολιτισμικού δυϊσμού (Διαμαντούρος 2000), το οποίο θεωρείται βασικό στη μελέτη της ελληνικής πολιτικής κουλτούρας ακόμα και από το πλήθος των μελετητών που το έχουν συζητήσει ή αμφισβητήσει (π.χ., μεταξύ άλλων, Demertzis 1997, Tziouvas 2001, Stavrakakis 2002, Τριανταφυλλίδου, Γρώπα και Κούκη 2013, Λιάκος 2013, Xenakis 2013, Ntampoudi 2014, αλλά και στον παρόντα τόμο).

Σύμφωνα με το ερμηνευτικό σχήμα του πολιτισμικού δυϊσμού, υπάρχουν, ήδη από την περίοδο της Ελληνικής Επανάστασης, μια εκσυγχρονιστική κουλτούρα και

μια κουλτούρα των μη προνομιούχων (αλλιώς διατυπωμένο, μια «παρωχημένη κουλτούρα»). Η πρώτη κουλτούρα χαρακτηρίζεται από τις ιδέες του πολιτικού φιλελευθερισμού, δηλαδή τον συνταγματισμό κατά τα πρότυπα των δυτικών συνταγμάτων, τη μείωση του ρόλου της εκκλησίας στην πολιτική και κοινωνική οργάνωση («εκκοσμίκευση»), τον πλουραλισμό και την ανεκτικότητα, καθώς και την οικονομική ανάπτυξη μέσω της οικονομίας της αγοράς. Η κουλτούρα αυτή αναγνωρίζεται πάνω από όλα σε τάσεις εξορθολογισμού των ρυθμίσεων που διέπουν τις κοινωνικές σχέσεις σε μακροκοινωνιολογικό επίπεδο, με έμφαση στον ανοικτό σε ξένες επιδράσεις χαρακτήρα της πολιτικής και οικονομικής οργάνωσης της ελληνικής κοινωνίας. Αναγνωρίζεται επίσης στη δυνατότητα εξεύρεσης θετικού αθροίσματος όταν προκύπτει σύγκρουση συμφερόντων.

Η δεύτερη είναι μια κουλτούρα που εδράζεται σε παρωχημένες αξίες, όπως η συνοχή και ασφάλεια που παρέχει στα μέλη της η παραδοσιακή κοινότητα, η προσήλωση στις θρησκευτικές αξίες όπως αυτές εκφράζονται από την Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία και στις αξίες του έθνους όπως αυτές έχουν αποκρυσταλλωθεί σε μια αμυντική (αν όχι αντιστασιακή) ερμηνεία της ελληνικής ιστορίας. Η κουλτούρα αυτή είναι επιφυλακτική απέναντι στην οικονομία της αγοράς, ευνοϊκή απέναντι σε αρμούς πελατειακής διαμεσολάβησης ανάμεσα αφενός στους πολίτες ή τους συλλογικούς φορείς της και αφετέρου το κράτος, τουλάχιστον αμφίθυμη απέναντι στις ξένες, ιδιαίτερα τις δυτικές, επιρροές και ευεπίφορη στο να αντιλαμβάνεται τις συγκρούσεις με όρους μηδενικού αθροίσματος μεταξύ των εμπλεκομένων.

Το σχήμα αυτό δεν επιχειρεί να εξηγήσει τόσο κάποιου είδους υστέρηση των σύγχρονων πολιτικών θεσμών στην Ελλάδα σε σύγκριση με πιο προηγμένους θεσμούς σε παλιότερες δυτικές δημοκρατίες, όσο τη σύγκρουση, την αστάθεια και τον αναστρέψιμο χαρακτήρα των όποιων αλλαγών, δηλαδή ορισμένες επαναλαμβανόμενες όψεις του ελληνικού πολιτικού συστήματος. Η διαρκής, ανεπίλυτη ένταση μεταξύ της εκσυγχρονιστικής και της παρωχημένης πολιτικής κουλτούρας, δύο εννοιών που κατεξοχήν συνδέονται με το πολιτικό επιστημονικό έργο του Διαμαντούρου, βρίσκεται στη βάση των ασυνχειών και των ανατροπών που χαρακτηρίζουν περιοδικά το ελληνικό πολιτικό σύστημα.

Ως γνωστόν, οποιοδήποτε δυαδικό σχήμα τυπολογίας της κοινωνιολογίας ή της πολιτικής επιστήμης προκαλεί εύλογα αρκετά ερωτηματικά για το αν συμπίπτει την πολυδιάστατη εμπειρική πραγματικότητα σε δύο καλούπια, για το πώς ερμηνεύει τη μετάβαση από τον έναν τύπο στον άλλο (εδώ από την παρωχημένη στην εκσυγχρονιστική κουλτούρα) και για το αν κρύβει μια αξιολογική προτίμηση υπέρ του ενός από τους δύο τύπους του σχήματος. Ωστόσο, ο Διαμαντούρος λαμβάνει πλήθος μεθοδολογικών προφυλάξεων και δεν φείδεται ιστορικών διαφοροποιήσεων στα κείμενά του για τον πολιτισμικό δυϊσμό, όπως προκύπτει από το αρχικό κείμενό του για το σχήμα αυτό (Diamandouros 1994) όσο και στην πιο ανεπτυγμένη εκδοχή της ίδιας ιδέας στα

ελληνικά (Διαμαντούρος 2000), καθώς και σε πιο πρόσφατη δημοσίευσή του για το ίδιο θέμα (Διαμαντούρος 2013). Τέτοιες προφυλάξεις και διαφοροποιήσεις ως προς το κύριο επιχείρημά του είναι ορατές σε τρία τουλάχιστον επίπεδα της ανάλυσης του Διαμαντούρου.

Πρώτον, η εκσυγχρονιστική και η παρωχημένη κουλτούρα (αλλιώς «κουλτούρα των μη προνομιάχων») είναι δύο ιδεότυποι πολιτικής κουλτούρας («ιδεότυποι» με τη βεμπεριανή έννοια του όρου). Δεν πρόκειται για μια εμπειρικά απαράλλαχτη εκσυγχρονιστική κουλτούρα σε διαρκή πάλη με μια εξίσου απαράλλαχτη παρωχημένη κουλτούρα. Αυτές δεν είναι στεγανές μεταξύ τους ούτε είναι ακριβώς οι ίδιες σε διαδοχικές ιστορικές περιόδους.

Δεύτερον, οι φορείς της μιας και της άλλης κουλτούρας δεν είναι διαρκώς οι ίδιοι. Ο Διαμαντούρος δεν τους αναλύει σε κάποιο κοινωνικό κενό ούτε συζητά τα δύο είδη της πολιτικής κουλτούρας με όρους καθαρά ιδεαλιστικούς. Σε κάθε ιστορική περίοδο μέσα σε κάθε κοινωνικό στρώμα ή ευρύτερη κοινωνική κατηγορία υπάρχουν ομάδες που είναι εξωστρεφείς και άλλες που είναι εσωστρεφείς, δηλαδή θα κατατάσσονταν αντίστοιχα στην εκσυγχρονιστική ή στην παρωχημένη κουλτούρα. Επιπλέον η ίδια ομάδα είναι δυνατόν σε μια ιστορική συγκυρία να συμπλέει με τη μία κουλτούρα, ενώ σε διαφορετική, μεταγενέστερη κατάσταση με την άλλη. Επαγγελματικές ενώσεις (π.χ. μηχανικών, δικηγόρων και άλλων) μπορεί να είχαν ρόλο εκσυγχρονιστικό σε μια ιστορική περίπτωση και παρωχημένο σε άλλη. Επιχειρηματικές ενώσεις μικρομεσαίων και μεγάλων επιχειρηματιών κάποτε συνέβαλαν στην εμπέδωση θεσμών της αγοράς και άλλοτε παρεμπόδισαν τη δημιουργία πεδίου ανοικτού στην επιχειρηματικότητα και την καινοτομία. Συνδικάτα του δημόσιου τομέα κάποτε τάχθηκαν με τις πολιτικές δυνάμεις της αλλαγής και άλλοτε με εκείνες της συντήρησης, με την έννοια της διατήρησης προνομιακών για τα ίδια ρυθμίσεων του δημόσιου τομέα. Η εξήγηση που προτείνει ο Διαμαντούρος για αυτές τις μεταστροφές είναι σύνθετη και έχει να κάνει με το αποτέλεσμα της εξισορρόπησης που επιχειρείται σε κάθε τέτοια ομάδα ανάμεσα στις τάσεις συνέχειας (δηλαδή τις τάσεις «εξάρτησης από την πορεία» – path dependency) και τις τάσεις προσαρμογής στις μεταβαλλόμενες εγχώριες και διεθνείς συνθήκες.

Και τρίτον, η έκβαση της έντασης, αν όχι της διαπάλης, ανάμεσα στη μια και στην άλλη κουλτούρα, δεν είναι τελεολογικά προσδιορισμένη. Αυτό θα περίμενε κανείς να διαβάσει σε κείμενα ενός τυφλού υποστηρικτή της αμερικανικής μεταπολεμικής θεωρίας του «πολιτικού εκσυγχρονισμού». Ο Διαμαντούρος, αντίθετα, σε ό,τι αφορά τη σύγχρονη Ελλάδα διαπιστώνει όχι τόσο μια διαρκή πρόοδο σε μια αναμενόμενη πορεία από την παρωχημένη προς την εκσυγχρονιστική κουλτούρα, αλλά μια κατάσταση «δομικής απροσδιοριστίας» (Διαμαντούρος 2000 και 2013: 314). Αυτή είναι αποτέλεσμα της διαρκώς αβέβαιης έκβασης αντίρροπων πολιτικοκοινωνικών αξιών και δυνάμεων που συνδέονται με τη μια και την άλλη κουλτούρα. Αυτού του είδους η

προσέγγιση δεν απέχει, τουλάχιστον όσο φαίνεται αρχικά, από την προσέγγιση κατά την οποία δεν είμαστε μάρτυρες της «αναίρεσης της παραδοσιακότητας των δομών της ελληνικής κοινωνίας», αλλά «μιας σύγκρουσης ανάμεσα σε διαφορετικές νεωτερικότητες» (Λιάκος 2013: 2-3). Επιπλέον, ο Διαμαντούρος κάλλιστα θα μπορούσε να συμφωνήσει με τους επικριτές του ότι σε ατομικό επίπεδο κάποιος μπορεί να είναι φορέας αντιλήψεων και της εκσυγχρονιστικής κουλτούρας σε ορισμένα θέματα και της παραδοσιακής σε άλλα. Το επίπεδο ανάλυσης το οποίο άλλωστε τον ενδιαφέρει πολύ περισσότερο είναι αυτό των πολιτικών και κοινωνικών συμμαχιών (Διαμαντούρος 2013: 312-313). Σε αυτό είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον να δει κανείς πώς αλλάζουν και διαμορφώνονται κάθε φορά οι συσχετισμοί δυνάμεων υπέρ της παράδοσης ή του εκσυγχρονισμού και κατά τούτο το ερμηνευτικό σχήμα του Διαμαντούρου έχει ανοίξει δρόμους περαιτέρω συγκριτικής ιστορικής και πολιτικής έρευνας.

Με βάση τα παραπάνω, μάλλον δεν είναι πειστικό το να επικρίνεται η προσέγγιση του Διαμαντούρου ως ουσιοκρατική (Τριανταφυλλίδου, Γρώπα και Κούκη 2013: 35). Η προσέγγισή του δεν υποστηρίζει κάποιο άκαμπτο πρότυπο δυτικής νεωτερικότητας προς το οποίο η Ελλάδα δεν συμμορφώνεται. Ούτε ερμηνεύει ο Διαμαντούρος τους μετασχηματισμούς της ελληνικής πολιτικής και κοινωνίας με βάση τον βαθμό απόκλισης των μετασχηματισμών από κάποιο ιδανικό δυτικό πρότυπο. Ο Διαμαντούρος δεν εξιδανικεύει κάποιο δυτικό πρότυπο. Γράφοντας κατά την περίοδο κορύφωσης της πρόσφατης κρίσης, ο ίδιος δεν εθελουφλεί ούτε απέναντι στη «διαφθορά [που] ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με [...] ένα μεγάλο μέρος της πολιτικής τάξης της χώρας» ούτε απέναντι στη «νοοτροπία εύκολου και γρήγορου πλουτισμού [...] την οποία στήριξαν και προώθησαν τόσο το κράτος όσο και ο τραπεζικός τομέας» (Διαμαντούρος 2013: 328).

Σε κάθε περίπτωση ο Διαμαντούρος, λόγω της ιστορικής του παιδείας, ενδιαφέρεται περισσότερο να ερμηνεύσει το παρελθόν και το παρόν παρά να διαγνώσει το μέλλον και να οργανώσει πολιτικές λύσεις. Άλλωστε στο έργο του επιχειρηματολογεί κυρίως ως πολιτικός επιστήμονας και ιστορικός, παρά ως πολιτικός αξιωματούχος.

Συνέδεσε, εν τούτοις, και τα δύο στη σταδιοδρομία του στη δημόσια σφαίρα. Η στροφή του στη μελέτη των σύγχρονων διοικητικών θεσμών και του κράτους δικαίου, θέματα για τα οποία δημοσιεύει κείμενα κατά την τελευταία εικοσαετία (π.χ., Διαμαντούρος 2008, 2011 και 2016), συνδέεται με την ανάληψη της θέσης του πρώτου Συνηγόρου του Πολίτη στην Ελλάδα το 1998 και στη συνέχεια τη σταδιοδρομία του ως Ευρωπαίου Συνηγόρου του Πολίτη στην Ευρωπαϊκή Ένωση επί μία δεκαετία (2003-2013, βλ. σχετικές αναλύσεις του για τον θεσμό αυτόν στα Διαμαντούρος 2006β και Diamandouros 2005, 2010 και 2012). Η θητεία του σε ανώτατες διοικητικές θέσεις που κατέλαβε στην Ελλάδα και στην Ευρώπη εμπλούτισε τον προβληματισμό του για τους θεσμούς. Στις δημοσιεύσεις του κατά τη διάρκεια της θητείας του ως επικεφαλής των ανωτέρω θεσμών δεν ενδιαφέρθηκε μόνο για τον εκσυγχρονισμό των θεσμών

αλλά και, όπως φαίνεται στα κείμενά του, για το κατά πόσο οι διοικητικοί θεσμοί στην Ελλάδα και στην Ευρώπη υπηρετούν τις αρχές της διαφάνειας και της λογοδοσίας, δηλαδή αν εντέλει συντελούν στη βελτίωση της ποιότητας της δημοκρατίας.

Ο Νικηφόρος Διαμαντούρος έχει κάνει έρευνες και επιστημονικές δημοσιεύσεις με πολλαπλές ιδιότητες, ως ιστορικός, πολιτικός επιστήμονας και αναλυτής των διοικητικών θεσμών. Τις έρευνες αυτές συνεχίζει και σήμερα, ως τακτικό μέλος της Ακαδημίας Αθηνών, στην οποία εκλέχθηκε το 2014. Είναι κατά συνέπεια αναπόφευκτο, ένας συλλογικός τόμος που δημιουργήθηκε με αφορμή και προς τιμήν του να περιλαμβάνει μεταξύ των συγγραφέων των επί μέρους κεφαλαίων του, ιστορικούς, πολιτικούς επιστήμονες και δημοσιολόγους.

ΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΟΥ ΤΟΜΟΥ

Οι συγγραφείς αγγίζουν με τα κείμενά τους διαφορετικές όψεις του έργου, της δημόσιας παρουσίας και των ανησυχιών που συγκροτούν την προσωπικότητα και χαρακτηρίζουν την επιστημονική πορεία του Νικηφόρου Διαμαντούρου.

Τα 13 κεφάλαια του τόμου χωρίζονται σε τρεις ενότητες:

Η πρώτη ενότητα επικεντρώνεται σε θέματα *Κουλτούρας και Ιστορίας* και συνομιλεί δημιουργικά με οπτικές και τύπους ερμηνείας που έχει αξιοποιήσει στο αντίστοιχο έργο του. Στο επίκεντρο βρίσκονται οι έννοιες του πολιτισμικού δυϊσμού και του εκσυγχρονισμού, υπό το φως σύγχρονων προβληματισμών για τον τρόπο πρόσληψης και ανάλυσης σύγχρονων ή ιστορικών γεγονότων.

Με αφετηρία τη συμβολή του Νικηφόρου Διαμαντούρου στην ανάδειξη των πολιτισμικών συνιστωσών της πολιτικής διαδικασίας η Μάρω Παντελίδου Μαλούτα προβληματίζεται για τη σχηματική χρήση του πολιτισμικού δυϊσμού σε μια ιδεολογικού τύπου αντιπαράθεση με αφορμή την πρόσφατη οικονομική κρίση. Με στόχο να συμβάλει στη ενίσχυση του ερμηνευτικού του σχήματος ως ευριστικού εργαλείου, αναδεικνύει συμπληρωματικά και άλλες σημαντικές διαιρετικές τομές, που θεωρούνται κρίσιμες για τη σφαιρική ανάλυση της ελληνικής κοινωνικοπολιτικής πραγματικότητας. Πρόκειται κυρίως για τις ταξικές αντιθέσεις και τους κοινωνικούς ανταγωνισμούς που προσλαμβάνουν ταυτόχρονα και πολιτισμικές εκφράσεις αλλά και περαιτέρω μεταβλητές, όπως το φύλο και η ηλικία, οι υλικές-μεταύλιστικές αξίες, ο άξονας Αριστερά-Δεξιά καθώς και τραυματικές ιστορικές εμπειρίες όπως ο Εμφύλιος.

Ο Παντελής Λέκκας συζητά τις ερμηνείες της Επανάστασης του '21 και προβαίνει σε μια κριτική αποτίμηση της συμβολής του Νικηφόρου Διαμαντούρου που αντλεί από τις θεωρίες του εκσυγχρονισμού. Σε αντιπαράθεση με σχολές ερμηνείας της ιστορίας που περιστρέφονται γύρω από τις έννοιες έθνος ή τάξη, οι θεωρίες του εκσυγχρονισμού αντιδιαστέλλουν παράδοση και νεωτερικότητα, εισάγοντας μια κοινωνική διαίρεση σε πολιτισμικούς όρους. Εδώ βασίζεται άλλωστε και το σχήμα του πολιτισμικού δυϊσμού, το οποίο διατρέχει τις αναλύσεις του Νικηφόρου Διαμαντούρου. Με

κεντρικό επιχείρημα ότι η Επανάσταση του '21 δεν θα ήταν δυνατή χωρίς τη συμμετοχή πολύ ευρύτερων στρωμάτων του πληθυσμού, ο Λέκκας αναδεικνύει ερμηνείες που ξεπερνούν την αντίθεση παράδοση/εκσυγχρονισμός, εισάγοντας την έννοια της «αποπαράδοσιοποίησης». Ενώ η έννοια του εκσυγχρονισμού ορίζεται με βάση τα δυτικά πρότυπα, η οπτική της αποπαράδοσιοποίησης τονίζει ότι αυτή η διαδικασία ήταν ορατή στην κοινωνία πριν την Επανάσταση του '21, ενώ η τελευταία επιτάχυνε τον έστω και ατελή εκσυγχρονισμό της κοινωνίας, σε σχέση με τα δυτικά πρότυπα.

Ο Αντώνης Λιάκος διευρύνει τον σχετικό προβληματισμό ανάγοντας τη σχετική συζήτηση στο επίπεδο του τρόπου αντίληψης της ιστορίας. Η Ιστορία διαμορφώθηκε ως διανοητική πειθαρχία στο πλαίσιο ενός πολιτισμικού κώδικα από όπου και απέκτησε συγκεκριμένο νόημα. Η δυτική ιστοριογραφική παράδοση εισήγαγε μια ιεραρχική θεώρηση του κόσμου στην κορυφή της οποίας βρισκόταν η Δυτική Ευρώπη. Έτσι διαμορφώθηκε ο λεγόμενος *ιστορικός κανόνας* έναντι του οποίου τοποθετήθηκε η ιστοριογραφία των εθνών της ευρωπαϊκής περιφέρειας αλλά και άλλων ηπείρων. Το τι είναι νεωτερικό, παραδοσιακό ή τι είναι πρόοδος ή οπισθοδρόμηση ορίστηκε συνεπώς με βάση ένα αρνητικό κριτήριο. Σ' αυτή την ανάλυση εντάσσει και την προσέγγιση της ελληνικής ιστορίας σε όρους αντιπαράθεσης ενός νεωτερικού με ένα παραδοσιακό τμήμα της κοινωνίας.

Ο Γιάννης Βούλγαρης εστιάζει την προσοχή του στη θεωρία του εκσυγχρονισμού και αμφισβητεί τις πολιτισμικού τύπου ερμηνείες των κοινωνικών μετασχηματισμών σε όρους παράδοσης/εκσυγχρονισμού. Αναφέρεται ειδικότερα στην έννοια του πολιτισμικού δυϊσμού που χρησιμοποιεί ο Νικηφόρος Διαμαντούρος και στον ανασταλτικό ρόλο που αποδίδεται στην παραδοσιακή (ή παρωχημένη) κουλτούρα όσον αφορά τον εκσυγχρονισμό της χώρας. Επισημαίνει μάλιστα ότι το διχοτομικό αυτό σχήμα χρησιμοποιείται και στον δημόσιο λόγο προσφέροντας έδαφος σε μια πολωτική αντιπαράθεση. Στην αντιπαράθεση αυτή υπολανθάνουν η κυριαρχία δυτικών προτύπων, ο αρνητικός προσδιορισμός του παραδοσιακού ως μη σύγχρονου και τέλος η προσδοκία ομογενοποίησης των κοινωνιών. Ο Βούλγαρης θέτει ωστόσο το ζήτημα κατά πόσον η απόρριψη του σχήματος αυτού οδηγεί αναγκαστικά σε μια ακραία σχετικοποίηση, που προβάλλει την τοπική/εθνική ιδιαιτερότητα αποκομμένη από τις ευρύτερες διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης.

Η δεύτερη ενότητα του τόμου, με τίτλο *Θεσμοί και Δημοκρατία*, επικεντρώνεται στη λειτουργία των θεσμών σε άμεση σύνδεση με τον τρόπο αντίληψης της δημοκρατίας. Ανατέμνονται εξελίξεις της ελληνικής κοινωνίας και του πολιτικού συστήματος στο πλαίσιο της πρόσφατης πολύπλευρης κρίσης. Με τη βοήθεια τάσεων που έχουν διαμορφωθεί ιστορικά, συζητείται ένα ευρύ φάσμα σύγχρονων προβληματισμών γύρω από τον ρόλο του πολιτικού συστήματος, τη λειτουργία του νόμου και των θεσμών.

Αξιοποιώντας παραδείγματα από την ελληνική ιστορία, ο Κώστας Κωστής θέτει σε αμφισβήτηση κατά πόσον το πολιτικό σύστημα είναι αυτό που ευθύνεται αποκλειστι-

κά για τις επανειλημμένες αποτυχίες της Ελλάδας να εισαγάγει τις απαραίτητες διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις για τη σταθεροποίηση της οικονομίας. Εξετάζοντας σειρά επεισοδίων υπέρ-δανεισμού, πτώχευσης και υπαγωγής της χώρας σε διεθνή οικονομικό έλεγχο μέχρι την πρόσφατη κρίση, παρατηρεί ότι ο λεγόμενος «ξένος παράγοντας» εμφανίζεται να αναλαμβάνει τον ρόλο αναγκαστικού εκσυγχρονισμού και προσαρμογής της χώρας στις διεθνείς συνθήκες. Σε αντίθεση όμως με τη συνήθη αναγωγή όλων των αποτυχιών στις πολιτικές ευθύνες, εντοπίζει το βασικό πρόβλημα στην απουσία αποτελεσματικών θεσμών, ιδιαίτερα στο επίπεδο της δημόσιας διοίκησης.

Ο Αλέξανδρος-Ανδρέας Κύρτης στρέφει την προσοχή του στη σχέση της ηθικής με την πολιτική, με αφετηρία τις νομοθετικές ρυθμίσεις, ιδιαίτερα σε συνθήκες κρίσης. Κεντρικό επιχείρημα είναι ότι όταν ο νόμος γίνεται αντιληπτός ως κάτι ξένο προς τις κοινωνικές σχέσεις, προκαλεί ηθική ανασφάλεια και δεν μπορεί να εκπληρώσει επαρκώς τον ρόλο του ως σημείο αναφοράς για τις ηθικές στάσεις. Επισημαίνει μάλιστα ότι η «εξωτερικοποίηση» του νόμου εμφανίζεται κυρίως σε συνθήκες βαθέων κρίσεων, όταν η ηθική σημασία του νόμου αποσυνδέεται από τις πρακτικές δυνατότητες διαχείρισης διανεμητικών και αναπτυξιακών ζητημάτων.

Ο Γιάννης Α. Τασόπουλος αναφέρεται στον σκεπτικισμό με τον οποίο αντιμετωπίστηκαν οι Ανεξάρτητες Αρχές εξαρχής στην Ελλάδα, ιδίως από τη σκοπιά της διάκρισης των εξουσιών. Υπερβαίνοντας την τυπική θεώρηση του θέματος, αναζητεί τη νομιμοποίησή τους στο σύστημα των θεμελιωδών αρχών του Συντάγματος που ορίζουν το φιλελεύθερο δημοκρατικό πολίτευμα. Οι Ανεξάρτητες Αρχές αποτελούν έκφραση της λειτουργικής αντίληψης της διάκρισης των εξουσιών και κατοχυρώνουν την πλουραλιστική δημοκρατία. Η κρίσιμη συμβολή τους έγκειται στο ότι αντισταθμίζουν και οριοθετούν την αρχή της πλειοψηφίας, εγγυώμενες κατ' αυτόν τον τρόπο τον σεβασμό θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Η Καλλιόπη Λυκοβαρδή εστιάζει στον ρόλο των φορέων προώθησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης που αναλαμβάνουν την εφαρμογή της κοινοτικής νομοθεσίας για την καταπολέμηση των διακρίσεων. Πρόκειται για μια πολιτική ευρωπαϊκής προελεύσεως η οποία περιλαμβάνει την ενεργό παρακολούθηση και τον έλεγχο των αντίστοιχων φορέων εθνικού επιπέδου όσον αφορά τις απαιτήσεις εξασφάλισης της ανεξαρτησίας και αποτελεσματικότητάς τους. Ο Συνήγορος του Πολίτη, αρχικά αρμόδιος για την προώθηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης στο δημόσιο, ανέλαβε πρόσφατα τη συνολική αρμοδιότητα και για τον ιδιωτικό τομέα.

Ο Παναγής Παναγιωτόπουλος προβληματίζεται γύρω από την αντίληψη της διαγενεακής αλληλεγγύης, με αναφορά στο πλαίσιο της ελληνικής οικογένειας. Με αφετηρία την κριτική που διατυπώνεται τα τελευταία χρόνια όσον αφορά τη μεταβίβαση πόρων από τους νεότερους στους μεγαλύτερους, ιδιαίτερα με επίκεντρο το ασφαλιστικό, αναδεικνύει ορισμένες κρυφές διαστάσεις του θέματος. Καταλήγει ότι το φαινόμενο δεν είναι μονοσήμαντο, ιδιαίτερα αν ληφθούν υπόψη οι δαιδαλώδεις σχέσεις

μεταξύ γονέων και παιδιών σε όλο το φάσμα και τη διάρκειά τους. Διαπιστώνει ωστόσο στοιχεία κρίσης ενός τύπου μεσογειακής οικογένειας, τα οποία είναι ενδεικτικά μιας συνολικότερης «κρίσης εκσυγχρονισμού» της ελληνικής κοινωνίας.

Στην τρίτη ενότητα, με τίτλο *Ελλάδα και Ευρωπαϊκή Ενοποίηση*, η συζήτηση επεκτείνεται στις σύγχρονες διεργασίες σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης. Με αφετηρία την εμπειρία της πρόσφατης κρίσης, οι συγγραφείς αναφέρονται στην ελλειμματική λειτουργία του ενωσιακού οικοδομήματος αλλά και των εγχώριων θεσμών, καθώς και στις επιπτώσεις τους στην ευρωπαϊκή πορεία της Ελλάδας.

Μετά από μια σύντομη αναδρομή στις αιτίες της διεθνούς και ευρωπαϊκής οικονομικής κρίσης, ο Λουκάς Τσούκαλης αναδεικνύει τις ανατροπές που αυτή επέφερε στις σχέσεις μεταξύ χωρών-μελών της ΕΕ αλλά και την ενίσχυση του προϋπάρχοντος δημοκρατικού ελλείμματος. Αδυναμίες του μεταμοντέρνου πολιτικού οικοδομήματος της Ευρώπης σε συνδυασμό με εγχώριες αδυναμίες της οικονομίας, των θεσμών και της πολιτικής κουλτούρας μετέτρεψαν την πρόκληση της ευρωπαϊκής πορείας της Ελλάδας σε πηγή απογοήτευσης. Επαναφέρει λοιπόν ο Λουκάς Τσούκαλης τη συζήτηση στη σημασία του εσωτερικού θεσμικού οικοδομήματος για την επιτυχή συμμετοχή της χώρας στην ευρωπαϊκή ενοποίηση.

Η Καλλιόπη Σπανού διερευνά τις επιπτώσεις της κρίσης στο μέχρι πρότινος κυρίαρχο φιλοευρωπαϊκό αφήγημα στην Ελλάδα. Παρατηρεί ότι φαίνεται να αμφισβητείται η προϋπάρχουσα αντίληψη για τη σημασία της συμμετοχής της Ελλάδας στην ΕΕ ως παίγνιο θετικού αθροίσματος. Στον βαθμό που αναδύεται μια αντιθετική πρόσληψη του διακυβεύματος των σχέσεων με την ΕΕ, τα σχετικά επιχειρήματα εξασθενούν. Ωστόσο, το αμφισβητησιακό αφήγημα, παρά την πολιτικοϊδεολογική απόρριψη των νεοφιλελεύθερων πολιτικών της Ευρώπης, αντλεί από τις ευρωπαϊκές αρχές και αξίες για την κριτική της διαχείρισης της προσφυγικής κρίσης. Ακόμη περισσότερο, δεν φθάνει να θέσει εν αμφιβόλω την ευρωπαϊκή πορεία της χώρας. Παρά την εγχώρια πολιτική πόλωση γύρω από τη θέση της Ελλάδας στην ΕΕ και την Ευρωζώνη, το θετικό, φιλοευρωπαϊκό μετα-αφήγημα επιβιώνει, αν και σαφώς πιο εύθραυστο από ό,τι στο παρελθόν.

Ο Δημήτρης Α. Σωτηρόπουλος πραγματεύεται την εξέλιξη των ελληνικών πολιτικών αγορών εργασίας και ειδικότερα το μείγμα ευελιξίας και ασφάλειας στην αγορά εργασίας υπό την επίδραση ευρωπαϊκών τάσεων. Πριν από το 2010 είχαν νομοθετηθεί αλλαγές στις πολιτικές αγορές εργασίας προς την κατεύθυνση του εκσυγχρονισμού, με βάση αντίστοιχες ευρωπαϊκές πολιτικές. Όμως, η νέα νομοθεσία δεν είχε εφαρμοσθεί. Εργαζόμενοι και εργοδότες προτιμούσαν την παράδοση αντί για τον εκσυγχρονισμό, ο οποίος προσλαμβανόταν ως αποσταθεροποιητική αλλαγή και ως κίνδυνος, ειδικά για τα πιο προστατευμένα εργατικά και υπαλληλικά στρώματα. Οι «εντός των τειχών» απολάμβαναν ισχυρή προστασία της απασχόλησης, οι «μερικώς εντός των τειχών» και οι «εκτός των τειχών» υφίσταντο υπερβολική ελαστικότητα των εργασια-

κών σχέσεων. Η κρίση του 2010 αποτέλεσε κρίσιμο ιστορικό σταυροδρόμι. Οι μέτεπειτα πολιτικές αγοράς εργασίας συμπαρέσυραν πολλές διαφορές στην προστασία της απασχόλησης, πριμοδοτώντας την ευελιξία έναντι της ασφάλειας.

Ο ρόλος των Ευρωπαϊκών Πολιτικών Κομμάτων στις σύγχρονες συνθήκες αποτελεί για τον Μιχάλη Σπουρδαλάκη ένα κρίσιμο ερώτημα. Οι επιφυλάξεις για την προοπτική των πολιτικών κομμάτων είναι παλιές. Αλλά η σύγχρονη αντίφαση ανάμεσα στο εθνικό και το υπερεθνικό –και εν προκειμένω ευρωπαϊκό– επίπεδο θέτει το ερώτημα κατά πόσον τα Ευρωπαϊκά Κόμματα μπορούν να ανταποκριθούν αποτελεσματικά στις σύγχρονες απαιτήσεις πολιτικής εκπροσώπησης των Ευρωπαίων πολιτών, συμβάλλοντας στον περιορισμό του «δημοκρατικού ελλείμματος» της ΕΕ. Με αφετηρία τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα Ευρωπαϊκά Κόμματα, στο επίπεδο των κυρίαρχων οικονομικών πολιτικών και του συστήματος διακυβέρνησης της ΕΕ που τείνει να τα περιθωριοποιεί, καταλήγει ότι αντί για την «τέχνη του εφικτού» θα πρέπει να εστιάσουν στην «επιδίωξη του ανέφικτου».

***

Οι επιμελητές του τόμου θα ήθελαν να ευχαριστήσουν τον Γ. Αλέξανδρο Κυβέλο που συνέβαλε στην αρχική μετάφραση παλαιότερων εκδοχών των κειμένων των Α. Λιάκου και Δ.Α. Σωτηρόπουλου από τα αγγλικά, τον Γιάννη Παπαδόπουλο των Εκδόσεων Παπαδόπουλος, τον επιμελητή του εκδοτικού οίκου Μάνο Μπονάνο και τους συγγραφείς του τόμου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Collins, R.B. και D. Collier (2002), *Shaping the Political Arena: Critical Junctures, the Labor Movement, and Regime Dynamics in Latin America*, University of Notre Dame Press, Notre Dame.
- Demertzis, N. (1997), “Greece” στο R. Eatwell, επιμ., *European Political Cultures: Conflict or Convergence?*, Routledge, Λονδίνο, 107-122.
- Diemandouros, N. (1994), “Cultural Dualism and Political Change in Postauthoritarian Greece”, working paper 1994/50, Instituto Juan March de Estudios e Investigaciones, Μαδρίτη.
- Diemandouros, N. (1997), “Greek Politics and Society in the 1990s” στο Gr.T. Allison και K. Nicolaidis, επιμ., *The Greek Paradox: Promise vs Performance*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 23-37.
- Διαμαντούρος, Ν. (2000), *Πολιτισμικός δυϊσμός και πολιτική αλλαγή*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα.

- Diamandouros, N., επιμ. (2005), *The European Ombudsman: Origins, Establishment, Evolution*, Office for Official Publications of the European Communities, Λουξεμβούργο.
- Διαμαντούρος, Ν. (2006α), *Οι απαρχές της συγκρότησης σύγχρονου κράτους στην Ελλάδα, 1821-1828*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα.
- Διαμαντούρος, Ν. (2006β), «Δημοκρατία, κράτος δικαίου και Ombudsman», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 27, Μάιος, 151-167.
- Διαμαντούρος, Ν. (2008), «Δημόσια διοίκηση και ανάπτυξη: Οι πολιτισμικές διαστάσεις μιας κρίσιμης σχέσης» στο Τ. Γιαννίτσης, επιμ., *Ελληνική οικονομία: Κρίσιμα ζητήματα οικονομικής πολιτικής*, Ιστορικό Αρχείο της Alpha Bank, Αθήνα, 161-184.
- Diamandouros, N. (2010), “Improving EU Competition Law Procedures by Applying Principles of Good Administration: The Role of the Ombudsman”, *Journal of European Competition Law & Practice*, 1 (5), 379-396.
- Διαμαντούρος, Ν. (2011), «Για τη βελτίωση του κανονιστικού περιβάλλοντος: διδάγματα από το ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο», Κίνηση Πολιτών για μια Ανοιχτή Κοινωνία, *Πολυνομία, κακονομία, ανομία*, Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο Αθηνών, Αθήνα, 15-26.
- Diamandouros, N. (2012), “The European Ombudsman and Good Administration Post-Lisbon” στο D. Ashiagbor και I. Lianos, επιμ., *The European Union after the Treaty of Lisbon*, Cambridge University Press, Κέμπριτζ, 210-226.
- Διαμαντούρος, Ν. (2013), «Επίμετρο: Επανεξετάζοντας τον πολιτισμικό διϊσμό» στο Α. Τριανταφυλλίδου, Ρ. Γρόπα και Χ. Κούκη, επιμ. (2013), *Ελληνική κρίση και ευρωπαϊκή νεωτερικότητα*, Κριτική, Αθήνα, 307-340.
- Διαμαντούρος, Ν. (2016), «Διαφθορά, χρηστή διοίκηση, κράτος δικαίου και ποιότητα δημοκρατίας» στο Δ. Ζιούβας, επιμ., *Δίκαιο και πολιτική κατά της διαφθοράς*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 429-440.
- Diamandouros, N. (1986), “Regime Change and the Prospects for Democracy in Greece: 1974-1983” στο G. O’Donnell, Ph. Schmitter και L. Whitehead, επιμ., *Transitions from Authoritarian Rule: Southern Europe*, Johns Hopkins University Press, Βαλτιμόρη, 138-164.
- Diamandouros, N. και F.S. Larrabee (2002), “Democratization in South-Eastern Europe: Theoretical Considerations and Evolving Trends” στο T. Gallagher και G. Pridham, επιμ., *Experimenting with Democracy: Regime Change in the Balkans*, Routledge, Λονδίνο, 24-64.
- Diamandouros, N. και R. Gunther, επιμ. (2001), *Parties, Politics, and Democracy in the New Southern Europe*, Johns Hopkins University Press, Βαλτιμόρη.
- Gunther, R., N. Diamandouros και H.-J. Puhle, επιμ. (1995), *The Politics of Democratic Consolidation. Southern Europe in Comparative Perspective*, Johns Hopkins University Press, Βαλτιμόρη.

- Λιάκος, Α. (2013), «Ελλάδα, νεωτερικότητα και κρίση», *Χρόνος*, 2, 2013. <http://www.chronomag.eu/index.php/241.html>
- Ntampoudi, I. (2014), “Reflections on the (Greek) Underdog Culture: A Rebellious and Radical Political Identity?”, Greek Politics Specialist Group, Μάντσεστερ, Απρίλιος.
- Stavrakakis, Y. (2002), “Religious Populism and Political Culture: The Greek Case”, *South European Society and Politics*, 7 (3): 29-52.
- Τριανταφυλλίδου, Α., Ρ. Γρόπα και Χ. Κούκη, επιμ. (2013), *Ελληνική κρίση και ευρωπαϊκή νεωτερικότητα*, Κριτική, Αθήνα.
- Tziouvas, D. (2001), “Beyond the Acropolis: Rethinking Neohellenism”, *Journal of Modern Greek Studies*, 19, 189-220.
- Xenakis, S. (2013), “Normative Hybridity in Contemporary Greece: Beyond ‘Modernizers’ and ‘Underdogs’ in Socio-Political Discourse and Practice”, *Journal of Modern Greek Studies*, 31 (2): 171-192.

Ο Νικηφόρος Διαμαντούρος μπορεί να χαρακτηριστεί ως πολιτικός επιστήμων εν δράσει. Με την ιδιότητά του αυτή άφησε τη σφραγίδα του όχι μόνο στην έρευνα και στη διδασκαλία σε πανεπιστήμια της Ελλάδας και του εξωτερικού, αλλά και σε θεσμούς που πραγματώνουν τη δημοκρατία και το κράτος δικαίου σε ελληνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο.

Οι συγγραφείς του παρόντος τόμου τιμούν την ακαδημαϊκή και θεσμική του προσφορά συνεισφέροντας τους δικούς τους προβληματισμούς σε ζητήματα σχετικά με τη μακρά του διαδρομή ως επιστήμονα και δημόσιου αξιωματούχου. Υπό το φως σύγχρονων επιστημονικών και κοινωνικοπολιτικών εξελίξεων, συζητούν προσφιλή του θέματα, όπως οι έννοιες του πολιτισμικού διϊσμού και του εκσυγχρονισμού, το κράτος δικαίου και η δημοκρατία, καθώς και η ευρωπαϊκή πορεία της Ελλάδας.

ISBN 978-960-569-869-0

9 789605 698690

Κωδ. μηχ/σης 25.123

www.epbooks.gr